

МИХАЙЛО МОСКАЛЕНКО ЯК КРИТИК ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена діяльності Михайла Москаленка як критика та історика поетичного перекладу. Окреслюються основні вимоги перекладача щодо критеріїв художнього перекладу, а також подається аналіз його критичних статей, що базуються на дослідженні перекладацького доробку таких майстрів перекладу, як Іван Котляревський, Опанас Лобисевич, Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Микола Лукаш тощо.

Ключові слова: критика перекладу, поетичний переклад, українське перекладацтво, історія українського перекладу, критерії художнього перекладу.

В статье рассматриваются основные сферы деятельности Михаила Москаленко как критика и историка поэтического перевода. Раскрываются основные требования переводчика к критериям художественного перевода, а также подаётся анализ его критических статей, основанных на исследовании деятельности таких мастеров перевода, как Иван Котляревский, Опанас Лобисевич, Тарас Шевченко, Пантелеймон Кулиш, Николай Лукаш и пр.

Ключевые слова: критика перевода, поэтический перевод, украинское переводоведение, история украинского перевода, критерии художественного перевода.

The article is devoted to the main scopes of activity of Mychailo Moskalenko as a critic and historian of poetic translation. It also denotes the scientist's demands concerning the criteria of poetic translation and gives the analysis of his critical articles, based on the study of poetical translations of such outstanding Ukrainian translators as Ivan Kotlyarevsky, Opanas Lobysevych, Taras Shevchenko, Panteleymon Kulish, Mykola Lukash etc.

Key words: translation criticism, poetical translation, Ukrainian translation science, history of Ukrainian translation, poetical translation criteria.

У сфері художнього перекладу Михайло Москаленко відомий передусім як талановитий і майстерний перекладач багатьох прозових та поетичних творів. З-під його пера вийшли переклади таких всесвітньо відомих французьких авторів, як Сен-Жон Перс, Поль Валері, Стефан Малларме, Шарль Бодлер, Артюр Рембо, Поль Елюар, Блез Сандрар, Віктор Гюго тощо.

Проте не можна не відзначити значущість перекладача в історії та критиці художнього, зокрема, поетичного перекладу. Протягом усього свого життя Михайло Москаленко досліджував і вивчав історію українського перекладу, цікавився перекладацькими тенденціями і слідував за діяльністю молодих перекладачів. Ось що пише Максим Стріха у своїй статті, присвяченій творчості і перекладацькій діяльності Михайла Москаленка: "...людина, яка (після Григорія Кочура) єдина пам'ятала про тисячі й тисячі текстів, сюжетів та імен, які разом творили героїчну й трагічну історію українського перекладу" [10:142].

Актуальність теми визначається важливістю проблем історії та критики поетичного перекладу, їхньої ролі для розвитку української мови, міжкультурної та міжлітературної взаємодії.

Метою статті є дослідження діяльності Михайла Москаленка у сфері критики поетичного перекладу, а також його роль в становленні історії українського літературного перекладацтва ХХ–ХХІ ст.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати перекладознавчу діяльність Михайла Москаленка, як критика поетичного перекладу;
- зробити висновки щодо значення діяльності перекладача для історії української перекладознавчої науки.

Об'єктом дослідження є перекладознавчий доробок Михайла Москаленка, критичні статті та наукові дослідження.

Предметом дослідження є суть та основні положення наукової концепції дослідника як критика поетичного перекладу.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше була зроблена спроба систематизації критичного та наукового перекладознавчого доробку Михайла Москаленка.

Діяльність Михайла Москаленка можна розглядати з багатьох точок зору, він був і майстерним перекладачем, обізнаним літературознавцем, а також глибоким знавцем історії українського перекладу можна вважати низку критичних статей, що їх видавав Михайло Москаленко в журналі “Всесвіт” у рубриці “Нариси з історії українського перекладу”.

Розвиток критики перекладу в Україні припадає на повоєнні часи. Вона була представлена такими перекладознавцями, як Ю.Клен, М.Орест, І.Костецький, І. Качуровський, О. Зуєвський, В. Вовк тощо. В середині ХХ ст. був започаткований гурток неокласиків, який об'єднував таких перекладачів, критиків перекладу, поетів та письменників як Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара, Павло Филипович, Григорій Кочур та Микола Лукаш. Можна сказати, що незважаючи на розквіт поетичного перекладу в той час, критика перекладу не зазнала такого піднесення. Серед перекладачів-поетів критикою займалися Микола Лукаш, Григорій Кочур, Віктор Коптілов, Максим Стріха, а також Михайло Москаленко. Отже, можна сказати, що окрім свого значущого внеску до поетичного перекладу, Михайло Москаленко був одним з небагатьох дослідників, що також займалися критикою перекладу та вивченням історії перекладу.

Михайло Москаленко був представником школи перекладу М.Зерова, що значно вплинуло на його підходи до критики перекладу. Так, вивчаючи і досліджуючи переклади, критик основну увагу приділяє лексиці та стилістиці перекладеного твору. На другому місці за значимістю для нього є збереження тропів та фігур вірша. Проте надзвичайно важливим він вважав і відтворення метричних особливостей першотвору, віршового розміру та милозвучності оригіналу.

У перекладознавчому доробку Михайла Москаленка як критика можна простежити такі основні напрямки діяльності:

- зіставлення та порівняння текстів оригіналу та перекладу на предмет еквівалентності, еквілінеарності, а також лексичних, структурних та семантичних відповідностей.

- аналіз перекладів окремих перекладачів, окреслення основних рис їхньої перекладацької творчості, вивчення їхніх методик перекладу.
- аналіз та редагування перекладу на його завершальному етапі.

Розглянемо детальніше сферу діяльності Михайла Москаленка як перекладача.

Одним з наймасштабніших досліджень, проведених перекладачем, є історія українських переспівів та трагедій, що заклали фундамент українського перекладацтва. У 1992р. М. Москаленко розпочав свою серію наукових статей “Нариси з історії українського перекладу”, що друкувалася у журналі “Всесвіт”. Максим Стріха писав, що і він і Михайло Москаленко працювали паралельно кожен над своєю версією історії перекладу. Михайло Москаленко цікавив незліченний перелік імен та явищ, що склали фундамент українського перекладацтва. Так, в одній зі своїх статей, Михайло Москаленко розкриває значимість “Енеїди” Івана Котляревського, літературного шедевру, що започаткував та окреслив перші сторінки української літератури. Перекладознавець зазначає, що, нажаль, нерідко забувають, що цей надзвичайно значущий витвір українського письменства – не що інше, як поетичний переклад. Михайло Москаленко окреслює ознаки переробки-трагедії “Енеїди” і зазначає, що загальний план поеми був запозичений у російського поета Миколи Осипова. Більш того, Михайло Москаленко стверджує, що “Енеїда” – це прямий переклад з російської “Энейды, вывороченной наизнанку”. І очевидно, перекладач мав рацію, адже і Микола Зеров у своїй монографії “Нове українське письменство” відзначав, що Іван Котляревський “всі головні епізоди Вергілієвої поеми переказує за осиповською поемою: нема ні одної Вергілієвої риси, яку б він вніс у своє оповідання незалежно від російської “Енеїди”... І не тільки характеристики, не тільки гумористичні коментарі з приводу тих чи інших епізодів, але й окремі вирази, порівняння, влучні афоризми, кмітливі спостереження, веселі “словоизвития”, макаронічні промови – багато дечого, що ставиться на кошт стилістичного хисту Котляревського, часто-густо оказується звичайним собі перекладом з Осипова” [4:172].

М. Москаленко також порівнює український та російський оригінали і зазначає, що “Енеїда” Котляревського мала більше професійних якостей, ніж “Энейда” Миколи Осипова. Переклад Котляревського є загалом адекватним, точним, і при цьому перекладач відтворює основні семантичні та стильові особливості першотвору Осипова. Проте Котляревський дещо скоротив поему Осипова, прагнучи досягти більшої виразності та гумористичної гостроти. “Котляревський вмів згустити запозичений у російського поета гумористичний тон першотвору та надати йому (у виразно трагедійній манері) замість російських – питомих українських національних рис та українського колориту” [4:174].

Вивчаючи історію перекладу, Михайло Москаленко зробив відкриття, що стало сенсаційним для українського перекладацтва. Він спростував думку про те, що українська переробка Вергілієвих еклогів з “Буколік”, написана сучасником Івана Котляревського Опанасом Лобисевичем, є втраченою. Перекладознавець доводить, що цю поему в бурлескно-трагедійному стилі можна ідентифікувати з іншим твором, що існує в українській літературі другої половини XVIII століття, а саме з “Діалогом, ілі разговором пастирей”, опублікованим М.Петровим у “Трудах Киевской духовной семинарии”. Михайло Москаленко проводить семантичні паралелі між “Діалогом” та “Буколіками”, порівнює регіональні та хронологічні ознаки двох творів та робить висновок про те, що “Вергілієві пастухи” Лобисевича і реально існуючий “Діалог пастухів” постали в хронологічних

межах одного людського життя і цілком можуть бути одним і тим самим твором, належати одному авторові” [4:178]. З цього приводу Максим Стріха писав, що таке припущення було важливим літературним відкриттям що могло змінити часові рамки історії новітньої української літератури аж на тридцять років [10:142].

Іншим напрямком критичної та наукової діяльності Михайла Москаленка було дослідження перекладацького доробку Тараса Шевченка. Михайло Москаленко зазначає, що поетичні переклади ніколи не мали для Т.Шевченка першорядної значимості, а також, що спроби перекладів віршів А.Міцкевича були знищені самим Шевченком через незадоволеність поета результатом. Втім, значення перекладів Тараса Шевченка для історії українського перекладу та літератури важко переоцінити. Михайло Москаленко писав, що переклади Шевченка є настільки авторськими та стилістично індивідуальними, як і оригінальні твори.

Москаленко також досліджує “Псалми Давидові”, цикл досить точних перекладів Т.Шевченка, і зазначає, що “Подражаніє 11 псалму”, хоч і стало його продовженням, все ж не було включене поетом до циклу, можливо, через те, що це не переклад, а саме наслідування, хоч у ньому і збережені визвольні та викривальні мотиви і навіть образність біблійного першотвору.

За “Слово о полку Ігоревім”, до якого Тарас Шевченко взявся лише наприкінці свого життя, адже перебуваючи на засланні він не мав необхідних матеріалів, Михайло Москаленко пише, що при перекладі опису битви “З передсвіта до вечора” Шевченко, намагаючись максимально зберегти найхарактерніші ритмічні особливості оригіналу, що і досі залишається дискусивним, вдавня до поєднання в межах одного тексту хореїчних та ямбічних рядків.

Перекладацьку спадщину Тараса Шевченка Москаленко порівнює з видимою частиною айсберга, що “дозволяє вгадувати і розрізнити в його поезії потужні глибинні першоструктури християнської та дохристиянської цивілізації” [5:157].

Не можна не згадати аналіз Михайла Москаленка перекладів Святого Письма, здійсненими Пантелеймоном Кулішем. Москаленко відзначає, що Біблія в перекладі П.Куліша, роботі над якою той присвятив близько тридцяти років, є однією з найвидатніших перекладацьких праць ХІХст. Кулішеві переклади (“Святе письмо. Перша частина Біблії. П’ять книг Мусієвих”, “Книга Йова”, “Псалтир, або Книга хвали Божої”, “Книга Пісень”, чотири окремі видання Євангелії, весь Новий Заповіт у перекладі П.Куліша та І.Пулюя) відкривають українському читачеві приховані багатства української мови та наділені високою майстерністю. Проте Москаленко пише, що переклад, а надто такий, що був здійснений понад століття тому, не може уникнути старіння. Так, в перекладах Куліша в око впадає архаїчна мова, що, можливо, була спричинена тогочасними літературними явищами: “Кулішеві Біблія – випадок особливий, специфічний. Чимало стильових особливостей Кулішевого перекладу Святого Письма, ціла низка його архаїзмів та слов’янізмів свідчать про те, що цей масштабний перекладацький доробок глибоко закорінений у багатовікових традиціях української народної, напівнародної та книжної культури” [6:176].

Як бачимо, Михайло Москаленко приділяє особливу увагу формі та стилю перекладного вірша. Досліджуючи переклади Михайла Максимовича, а саме “Слово о полку Ігоревім”, він зазначає, що Максимович застосував цілу низку різних віршованих розмірів і метричних схем, якої українська перекладна поезія до цього не знала. Проте

і семантичний зміст при перекладі поезії має для Москаленка-критика не другорядне значення. Саме про цей переклад Максимовича М. Москаленко пише, що мова його є простою і водночас вишуканою, що переклад вирізняється своєю стилістичною майстерністю, умінням перекладача користатися з багатств народнопісенної творчості, а також про те, що усе це ставить “Псалми”, перекладені М.Максимовичем, хоч і не на рівень геніальних Шевченкових “Псалмів Давидових”, то принаймні дозволяє говорити про них як про цикл, цілком достойний порівняння із шевченківським [6:177].

Лесею Українку Михайло Москаленко вважає найскравішою зіркою перекладацького процесу кінця ХІХст. І стала високим художнім взірцем для перекладачів наступних поколінь, зокрема М.Зерова, М. Рильського, М.Бажана тощо.

Надзвичайно важливу роль у діяльності Михайла Москаленка як практика і критика перекладу відіграла творчість Миколи Лукаша. М.Москаленко збирав та впорядковував його переклади, написав низку критичних статей про творчість Лукаша (“Згадуючи Лукаша”, “В Лукашевих координатах”, “Лукаш невичерпний” тощо), провів бібліографічну розвідку, а також постійно звертався до перекладацьких принципів та методик відомого перекладача. Москаленко впорядкував близько 705 Лукашевих перекладів з 12 мов та включив їх до авторської антології перекладів М. Лукаша “Від Боккаччо до Аполлінера”, яка вийшла у 1990р. у видавництві “Дніпро” в серії “Майстри поетичного перекладу” з передмовою “Високий шлях Миколи Лукаша”. Разом з цим Москаленко зовсім не ідеалізує перекладів Лукаша, він критикує вживання русизмів та просторіч, а також надмірне “онароднення” Лукашевих перекладів з Лорки і у своїй критиці перекладів Лукаша зазначає, що стилістично Лукашів Лорка значно ближчий до Лукашевого Сервантеса у першотворі [9:149]. З іншого боку, у своїй статті “В Лукашевих координатах” Москаленко зазначає, що багатство синоніміки перекладача є надзвичайним.

Варто також згадати ще одну працю Михайла Москаленка – антологію українського поетичного перекладу “Тисячоліття. Поетичний переклад України-Русі” (1995р.), до якої увійшли тексти найзначущих перекладів та переспівів, створених за десять століть українського перекладацтва.

Таким чином можна зробити висновки про те, що досліджуючи і вивчаючи історію українського перекладу, Михайло Москаленко велику увагу приділяв як формі перекладеного твору, так і його стилістичним та лексичним особливостям. Михайло Москаленко і сам був майстерним перекладачем, що обумовлювало ґрунтовність його критичних праць. Він досліджував доробки багатьох інших українських майстрів перекладу, таких як Пантелеймон Куліш (балади А.Міцкевича “Світезянка”, “Романтичність”, “Повернення батька”, псалми та біблійні тексти), Олена Пчілка (Гоголь “Весняної ночі”, переклади Овідія, Гюго, Міцкевича), Осип-Юрій Федькович (“Слово о полку Ігоревім”), Олександр Потебня (частина Гомерової “Одісеї”), Михайло Старицький (“Казки Андерсена”, “Байки крилова” тощо), Володимир Самійленко тощо. Основні вимоги щодо критеріїв художнього перекладу, а зокрема перекладу поезії, Михайло Москаленко окреслює у своїх критичних статтях в журналі “Всесвіт” у розділі “Нариси з історії українського перекладу”. Як талановитий перекладач і перекладознавець, дослідник і історик перекладу він відкрив українському читачеві чимало призабутих імен та текстів, а усі його критичні праці позначені високим професіоналізмом.

1. *Коптілов В.* Широкі обрії поетичного перекладу / В. Коптілов // Вітчизна. – 1976. – № 8. – С. 114. 2. *Литвинець М.* У змаганні з часом / М. Литвинець // Літературна Україна. – 1998. – № 31–32. – С. 4. 3. *Микитенко О.* Пам'яті друга / О. Микитенко // Всесвіт. – 2006. – № 3–4. – С. 145. 4. *Москаленко М.* Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 1–2. – С. 172–190. 5. *Москаленко М.* Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 3–4. – С. 154–171. 6. *Москаленко М.* Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 5–6. – С. 175–195. 7. *Москаленко М.* Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 7–8. – С. 192–206. 8. *Москаленко М.* Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 11–12. – С. 160–174. 9. *Савчин В.* Лукашіана Михайла Москаленка / В. Савчин // Всесвіт. – 2007. – № 3–4. – С. 146–151. 10. *Стріха М.* Чистому серцем / М. Стріха // Сучасність. – 2006. – № 5–6. – С. 142–148.

Борисова О.В., к.філол.н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОРИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Ф.С. ФІЦЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ»

У статті розглядаються особливості перекладу метафори в художньому тексті, визначаються найбільш частотні способи перекладу кожного виду метафори.

Ключові слова: метафора, традиційна метафора, стерта метафора, авторська метафора, розгорнута метафора, контекстуальна заміна, калькування, описовий переклад, смисловий розвиток.

В данной статье рассматриваются особенности перевода метафор в художественном тексте, определяются наиболее частотные способы перевода для каждого вида метафоры.

Ключевые слова: метафора, традиционная метафора, стертая метафора, авторская метафора, контекстуальная замена, калькирование, описательный перевод, смысловое развитие

This article deals with some peculiarities of metaphor translation in belles-lettres. The most frequent ways of translation for each type of metaphor were founded and investigated.

Key words: metaphor; traditional metaphor; dead metaphor; individual metaphor; contextual substitution, replication, descriptive translation, meaning development.

Метафора є невід'ємною частиною нашої мови. Її можна знайти не лише в художніх текстах, але й в будь-якому іншому тексті (в науковому, публіцистичному, тощо). Вивчення метафори є традиційним, але стає все більш інтенсивним та охоплює різні